

נספחים

נספח ראשון

הסרת בגד שנקרעה ציציתו

(סוגיית מנחות לו ע"ב – לח ע"א)

בעוד שסוגיית התלמוד במסכת ברכות עסקה בשאלת דחיית איסורים מפני כבוד הבריות מן ההיבט העיוני, סוגיית מסכת מנחות עניינה מעשה שאירע, ובו דנו שני אמוראים, מר בר רב אשי ורבינא⁵³³. שתי מסורות הובאו בתלמוד בעניין זה, ומן הראוי לעמוד על ההבדלים שבין המסורות ועל ההשפעות שיש להבדלים אלו על ענייננו. וכך הוא תיאור המעשה בתלמוד:

רבינא הוה קא אזיל אבתריה דמר בר רב אשי בשבתא דריגלא. איפסיק קרנא דחוטיה, ולא אמר ליה ולא מידי. כד מטא לביתיה, אמר ליה: מהתם איפסיק. אמר ליה: אי אמרת לי מהתם, שדיתיה. והא אמר מר: 'גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא תעשה שבתורה?' תרגומה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור. ואיכא דאמרי: מהתם אמר ליה, ואמר ליה: מאי דעתיך? למישדייה?! והאמר מר: 'גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא תעשה שבתורה'. והא תרגומה רב בר שבא קמיה דרב כהנא: בלאו דלא תסור! הכא נמי כרמלית דרבנן היא.

⁵³³ אמוראים בכליים בני הדורות השביעי והשמיני לאמוראים (סוף המאה הד' ותחילת המאה ה' לספירה הנהוגה).

נספח ראשון: הסרת בגד שנקרעה ציציתו

תרגום: רבינא הלך אחר מר בר רב אשי בשבת שהיו רגילים לדרוש בה בהלכות הרגל⁵³⁴. נקרע חוט ציציתו של מר בר רב אשי, ולא אמר לו [רבינא] דבר; כאשר הגיע [מר בר רב אשי] לביתו, אמר לו [רבינא]: משם [עוד לפני כן, כשעדיין לא הגעת לביתך] נקרע [חוט הציצית]. אמר לו [מר בר רב אשי]: אם היית אומר לי כבר באותו מקום, הייתי מסיר מעליי את הבגד. והרי נאמר⁵³⁵: 'גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא תעשה שבתורה'?! פירש רב בר שבא לפני רב כהנא בלאו של לא תסור⁵³⁶.

ויש אומרים, [ש]מאותו מקום אמר לו [רבינא שנקרע חוט הציצית], ואמר לו [מר בר רב אשי]: מהי דעתך? שאזרוק מעליי את הבגד? והרי נאמר: גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא תעשה שבתורה! [שאל רבינא:] והרי פירש רב בר שבא לפני רב כהנא [שכלל זה נאמר רק] בלאו של לא תסור! [כלומר, באיסור דרבנן, ולא באיסור מן התורה. השיב מר בר רב אשי] גם כאן, [אירע המקרה ב]כרמלית⁵³⁷, דרבנן היא! [מקום שהטלטול בו אסור רק מדברי חכמים]⁵³⁸.

⁵³⁴ שלושים יום קודם הרגל דורשים בהלכות הרגל. שבת שהיו דורשים בה בהלכות אלו נקראה 'שבתא דריגלא'.

⁵³⁵ אפשר שאלו דברי רבינא, המקשה על דברי מר בר רב אשי: 'אי אמרת לי מהתם, שדיתיה'. ואפשר שאלו דברי התלמוד, שאחר שסיים את סיפור המעשה, מקשה על דברי מר בר רב אשי מכוח הכלל 'גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא תעשה שבתורה'.

⁵³⁶ גם כאן לא ברור, האם זוהי תשובתו של מר בר רב אשי לשאלת רבינא, או שמא זוהי תשובת מסדר התלמוד לשאלה שהעלה על דברי מר בר רב אשי: 'אי אמרת לי מהתם, שדיתיה'.

⁵³⁷ 'כרמלית' היא רשות שאינה מוגדרת כרשות הרבים וגם לא כרשות היחיד, ולכן הטלטול בה אינו אסור מן התורה, אלא מדברי חכמים.

⁵³⁸ יש להעיר, שבזמנם של חכמי התלמוד, הייתה הציצית מחוברת לבגד העיקרי שלבשו האנשים, ולא בגד בפני עצמו שלובשים אותו מעל לבגד העיקרי או מתחתיו, כפי שנהוג בימינו. לכן, כאשר נדרש אדם להסיר בשוק את הבגד שהציצית מחוברת אליו, מפני שנפסלה הציצית, היה הדבר גורם לפגיעה בכבודו. לעומת זאת, בימינו, מאחר שפשיטת הבגד שהציצית מחוברת בו אינה גורמת

הסרת בגד שנקרעה ציציתו

לאדם להישאר בלא הבגד העיקרי, ייתכן שאין בהסרתו פגיעה בכבוד האדם. אמנם ייתכן שגם בימינו, עצם הצורך לפשוט בשוק את הבגד שהציצית מחוברת בו יש בו משום פגיעה בכבוד האדם. בית יוסף, טור אורח חיים, סימן יג, סעיף ג, למד מדברי ה'מגיד משנה' (על הרמב"ם, הלכות שבת, פרק יט, הלכה כ) ומדברי 'נימוקי יוסף' (על הלכות ציצית של הרי"ף, יד ע"א בדפי הרי"ף, ד"ה קטן) שגם בימינו יש להתיר, מפני כבוד הבריות, להימנע מלהסיר בשוק בגד שנקרעה ציציתו. לאור דבריו, פסק הרמ"א בהגהתו לשולחן ערוך אורח חיים, סימן יג, סעיף ג, שגם בימינו יש להימנע מלהסיר בשוק בגד שנקרעה ציציתו, מפני כבוד הבריות. אמנם ר' עקיבא איגר, על שולחן ערוך, שם, תמה על פסיקה זו, משום ש'חז"ל אמרו כלל "כבוד הבריות דוחה לא תעשה דרבנן", וממילא בטלית היכא דאיכא [=מקום שיש] גנאי לפשטו, מותר; והיכא דליכא [=מקום שאין] גנאי, אסור. וצריך עיון. יתרה מזו, בחשובת ר' שמשון ב"ר אברהם (המובאת בשו"ת מהר"ם בר' ברוך מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן רפז), חוכך בדעתו אם להתיר אף לכתחילה להתעטף בטלית פסולה, אם האדם מתבייש לשנות ממנהגו: 'ומיהו, אם הלך אדם לבית הכנסת, ומצא טליתו שנפסקו החוטין ואינו מצוייצת כהלכתו, ומתבייש לשנות מנהגו, לישב בפני הקהל בלא טלית, אפשר דמותר להתעטף בלא ברכה, כדאשכחן ב"הקומץ רבה" (לז ע"ב), בכרמלית דרבנן "גדול כבוד הבריות".

בבית יוסף, טור אורח חיים, סימן יג, מביא תשובה זו בשם 'תשובה אשכנזית', ומשיג עליה: 'ואינו נראה לי. דלא דמי יושב בפני הקהל בלא טלית לפושט טליתו בשוק'. אבל הרמ"א, (דרכי משה, שם, אות א), פוסק כדברי התשובה בשבת כלבוד, משום שאין איסור ללבוש בלא ציצית (כפי שיוסבר בהערה 539), מה שאין כן בחול, שאם לובשו עובר בעשה. וכך פסק הרמ"א גם בהגהתו לשולחן ערוך, אורח חיים, סימן יג, סעיף ג.

מאלפת היא אפוא הרחבת המושג 'כבוד הבריות', בקביעה שההיתר בטלית פסולה הוא גם כשהטלית היא מעל הכגור ואין בהסרתה משום הסרת הבגד, וכן בקביעה שלא רק בפשיטת הטלית יש משום פגיעה בכבוד הבריות, אלא גם בהימנעות מלהתעטף בטלית, כשנהוג להתעטף! וראה בלידשטיין (למעלה, הערה 118), עמ' 149. וראה למעלה, ליד ציון הערה 124, ובהערה שם.

אמנם גוונים וגוני גוונים של אופנים הוצעו בהלכות אלה, תוך בחינת הפגיעה בכבוד הכרוכה בהסרת הטלית או באי-לבישתה, כגון הצעתו של ר' חיים בנכנסתי, בספרו 'שיירי כנסת הגדולה', שקבע שההיתר ללבוש לכתחילה את הטלית הפסולה הוא דווקא אם בא לבית הכנסת, וקודם לבישתה מצא שהטלית פסולה, שאז מותר ללבוש את הטלית בלא ברכה, משום שאם לא יהיה מעוטף בטלית כמו אחרים

נספח ראשון: הסרת בגד שנקרעה ציציתו

יש להעיר, שבניגוד לדיון במסכת ברכות בדבר איסור כלאיים, שאם אדם לבוש כלאיים הוא עובר על איסור תורה ב'קום ועשה', הרי שאם אדם לבוש בבגד שחייב בציצית, שציציותיו נפסלו, הוא אינו עובר על איסור בלבישת הבגד, אלא על שאינו מטיל ציצית בבגד שהוא לובש⁵³⁹. לכן, מי שנקרעה ציציתו ביום חול ואינו מסירה מעליו, אינו עובר על איסור תורה ב'קום ועשה', אלא עובר על הציווי להטיל ציצית בבגד ב'שב ואל תעשה'. היוצא מזה, שלאור מסקנת הסוגיה במסכת ברכות, שכבוד הבריות דוחה איסורי תורה ב'שב ואל תעשה', אם אדם מוצא ביום חול שנקרעה ציציתו, והוא נמצא בשוק, אינו מחויב להסיר את בגדו מעליו. סוגייתנו עוסקת במי שמצא בשבת שנקרעה ציציתו. כאשר אדם הולך בשבת ברשות הרבים כשהוא לבוש בציצית פסולה,

בבית הכנסת, בושה היא לו, שיאמרו שאין לו טלית מצויצת כהלכתה, ואינו זהיר במצוות. אבל אם בשעת הלבישה הייתה הטלית כשרה, ונתעטף בה ואחר כך נפסק אחד מן הציציות, הוא חייב להסיר את הטלית מעליו, משום שאין כאן 'כבוד הבריות', שהרי כבר ראו המתפללים שהייתה לו טלית מצויצת כהלכתה (דברי 'שיירי כנסת הגדולה' הובאו ב'באר היטב', שולחן ערוך, שם, ס"ק ת. וראה שם, שיש חולקים על כך).

נימוקו של בעל 'שיירי כנסת הגדולה', שמא יאמרו עליו שאינו זהיר במצוות, ראוי לתשומת לב. מדבריו משתמע כי עצם היותו שונה בהתנהגותו מאחרים, אף אם יתבייש בכך, אין בו כדי להצדיק להתעטף בטלית פסולה, אלא דווקא משום שמא יאמרו שאינו זהיר במצוות.

כמו כן יש שביקשו להבחין בין טלית גדולה, שאינה מלבושו של אדם, ואין בה אלא משום גנאי קטן, לבין 'טלית קטן', שיש בפשיטתה משום גנאי גדול, ולכן אין להחיר אף לא ב'שב ואל תעשה'. ראה חיי אדם, סימן יא, סעיף לה; וכן משנה ברורה, סימן יג, ס"ק טו, שמביא את דעת 'פרי מגדים', כפתיחה להלכות ציצית, שסובר גם כן כדעת 'חיי אדם'.

⁵³⁹ כך באר המרדכי, הלכות קטנות, סימן תתקמד, הובא בבית יוסף, טור אורח חיים, סימן יג, סעיף ג; ובמגן אברהם, שולחן ערוך, שם, ס"ק ת. ולכן בשבת, שאין אפשרות להטיל ציצית בבגד, אין חיוב להטיל ציצית בבגד שלובש, וממילא בלבישתו אינו עובר על הימנעות מהטלת ציצית בבגד. ועיין במגן אברהם, שם, ובערוך השולחן, סימן יג, סעיפים ו-ז.

הסרת בגד שנקרעה ציציתו

הרי הוא מטלטל ברשות הרבים⁵⁴⁰, והוא עובר על איסור תורה ב'קום ועשה'. כזכור, למסקנת הסוגיה במסכת ברכות, כבוד הבריות אינו דוחה איסורי תורה ב'קום ועשה'.

א. המסורת הראשונה

לפי המסורת הראשונה, רבינא אינו מנמק מדוע נמנע מלומר למר בר רב אשי שנקרעה ציציתו. ייתכן שלדעתו, לא היה מר בר רב אשי צריך להסיר את בגדו מעליו בשוק⁵⁴¹. אולם ייתכן גם שלדעתו, אילו היה מר בר רב אשי מגלה בעצמו שנקרעה ציציתו, היה עליו להסיר בגדו מעליו, ואפילו בשוק. אולם מאחר שמר בר רב אשי עצמו לא גילה זאת, אינו חייב לגלות לו את הדבר⁵⁴².

וכן יש לדון בדברי מר בר רב אשי: 'אי אמרת לי מהתם, שדיתיה [=אם היית אומר לי משם, הייתי זורקה]'. אפשר שדברים אלו מבטאים הקפדה של מר בר רב אשי על רבינא, על שנמנע מלגלות לו שנקרעה ציציתו מיד כשנתברר לו הדבר, ולא מנע ממנו טלטול האסור בשבת. ואפשר שדברים אלו לא נאמרו בהקפדה, אלא בניחותא. כלומר: אם היית אומר לי קודם לכן, הייתי מסיר את הטלית; אבל כיוון שלא אמרת, לא הסרתי אותה⁵⁴³.

⁵⁴⁰ ראה רש"י: מנחות לו ע"ב, ד"ה שדיתיה; שבת קלט ע"ב, ד"ה חייב חטאת.

⁵⁴¹ אם המעשה אירע בכרמלית (מקום שהטלטול בו אסור רק מדרבנן), כפי הנראה מהמשך הסוגיה (ראה להלן), הרי שלפי מסקנת הסוגיה במסכת ברכות, איסור מדרבנן נדחה מפני כבוד הבריות.

⁵⁴² בדבר זה נחלקו ראשונים. לדעת הרמב"ם, מאחר שהלובש כלאיים עובר עברה ב'קום ועשה', נחשב הדבר גם כלפי היודע על הימצאות הכלאיים, ואינו מגלה לו על כך, כעברה ב'קום ועשה'. לכן, מחוייב היודע על כלאיים בבגד חברו, להודיע לו על כך אפילו בשוק. לעומתו, הרא"ש סבור שאם הלובש שוגג, אין ההימנעות מלגלות לו שיש כלאיים בבגדו מוגדרת כעברה ב'קום ועשה', אלא כעברה ב'שב ואל תעשה'. לכן, אם הלובש כלאיים נמצא בשוק, אין חברו נדרש לגלות לו שיש כלאיים בבגדו. הרחבת דברים בעניין זה, ראה למעלה, ליד ציון הערה 360.

⁵⁴³ דיון במשמעות דברי מר בר רב אשי לפי מסורת זו, ראה בשו"ת שאגת אריה, סימן נח.

נספח ראשון: הסרת בגד שנקרעה ציציתו

עניין נוסף שחשוב להדגישו הוא, שבסיפור המעשה, לפי המסורת הראשונה, לא ברור אם המעשה אירע ברשות הרבים, מקום שבו הטלטול אסור מן התורה, או ב'כרמלית', מקום שבו הטלטול אינו אסור אלא מדרבנן. אולם מלשון רש"י, נראה שהבין שגם לפי מסורת זו, אירע המעשה בכרמלית.

את תשובת מר בר רב אשי לשאלת רבינא: 'והאמר מר: גדול כבוד הבריות' וכו', מפרש רש"י: 'בלאו דלא תסור, כגון טלטול אבנים, איסור מדרבנן... אבל לשאת משא דכתיב בהדיא [=שכתוב במפורש] לא דחי כבוד הבריות'. רש"י אינו מפרש שמר בר רב אשי הבחין בין איסור טלטול אבנים, שאסור מדברי חכמים, לנשיאת משא, האסורה מן התורה. נראה שרש"י מבקש להבחין בין איסור דרבנן המהווה הרחבה של איסור שכתוב במפורש בתורה ('דכתיב בהדיא') לבין איסור שחידשו חכמים ואין לו כל מקור בתורה (כטלטול אבנים)⁵⁴⁴. לפי הסבר זה, נראה שאין מחלוקת בין המסורות השונות בשאלה, היכן אירע המעשה במר בר רב אשי ורבינא? לכול ברור שהמעשה אירע בכרמלית, מקום שחכמים אסרו בו נשיאת משא בשבת, כהרחבה לאיסור נשיאת משא ברשות הרבים בשבת הכתוב במפורש בתורה. מר בר רב אשי היה סבור שמאחר שמקור האיסור לטלטל בכרמלית בשבת הוא בהרחבה של איסור שכתוב במפורש בתורה, אף שחכמים קבעו איסור זה, אין הוא נדחה מפני כבוד הבריות, ולכן טען שאילו היה יודע בשוק שנקרעה ציציתו, היה מסיר את בגדו מעליו.

אם אמנם זהו פירוש דברי רש"י, כי אז נמצאנו למדים שיש שלוש דרגות באיסורים: איסורי דרבנן שאין להם כל מקור בתורה; איסורי תורה; ובתוכם – איסורים מדרבנן המהווים הרחבה של איסורים שנתפרשו בתורה.

(א) איסורים מדרבנן שאין להם כל מקור בתורה נדחים מפני כבוד הבריות אפילו ב'קום ועשה'.

(ב) איסורים מדרבנן המהווים הרחבה של איסור שנתפרש

⁵⁴⁴ וראה: למעלה, ליד ציון הערה 313; להלן, הערה 545.

הסרת בגד שנקרעה ציציתו

בתורה. רבינא היה סבור שדינם של איסורים אלו ככל איסורים מדרבנן, שנדחים מפני כבוד הבריות אפילו ב'קום ועשה'; ואילו מר בר רב אשי חידש, שדינם של איסורים אלו כדין איסורי תורה, שאינם נדחים מפני כבוד הבריות אלא ב'שב ואל תעשה'.

(ג) איסורי תורה אינם נדחים מפני כבוד הבריות אלא ב'שב ואל תעשה'.

ב. המסורת השנייה

לפי המסורת השנייה, מפורש שהמעשה אירע בכרמלית. זאת ועוד, רבינא אכן אמר למר בר רב אשי שנקרעה ציציתו, ודן עמו בשאלת הצורך להקפיד על איסור נשיאת משא בכרמלית, כאשר הקפדה זו גורמת לפגיעה בכבוד הבריות.

ברור שרבינא ידע, כפי שידע מר בר רב אשי, שהמעשה אירע בכרמלית, ואם כך, מהו פשר השאלה שהוא שואל את מר בר רב אשי: 'והא תרגומה רב בר שבא בלאו דלא תסור?!' הרי יכול מר בר רב אשי להסכים לכך, ודווקא משום כך להימנע מלהסיר בגדו מעליו, שהרי אינו עובר אלא על איסור מדרבנן. נראה שלפי מסורת זו, מיוחסת לרבינא דעה שיוחסה למר בר רב אשי לפי המסורת הראשונה. כלומר, רבינא היה סבור שמאחר שאיסור נשיאת משא בכרמלית מקורו בהרחבה של איסור שנכתב במפורש בתורה, הכלל הקובע ש'גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא תעשה שבתורה' אינו חל עליו, משום שרב בר שבא פירש שהכוונה לדחיית איסורים מדרבנן, דהיינו רק איסורים שחידשו חכמים, ולא הרחבה של איסורים שנכתבו בתורה במפורש⁵⁴⁵. לפי מסורת זו, דווקא מר בר רב אשי הוא שדוחה השקפה זו, בטענה: 'כרמלית - דרבנן היא'. כלומר, אין לדון במקורו של האיסור, וכל איסור שאינו אסור מן התורה, גם אם הוא מיוסד על איסור שבתורה, נדחה מפני כבוד הבריות.

⁵⁴⁵ והשווה מלא הרועים, לר' יעקב צבי יאליש, מנחות לח ע"א, ד"ה ה"נ כרמלית: 'וסלקא דעתיה דרבינא, דדווקא בדבר שעיקרו מדרבנן, אחלוהו ליקרייהו בכבוד הבריות. אבל בדבר שהוא סייג לתורה, אזי אין חכמה ואין תבונה'.

התורה וההלכה
התורה וההלכה
התורה וההלכה

נספח שני

ניקיון הגוף

(סוגיית שבת פא ע"א - ע"ב)

מאחר שאסרו חכמים לטלטל אבנים בשבת, נידונה בסוגיה זו השאלה, האם רשאי אדם לטלטל אבנים בשבת לגג ביתו לקינוח⁵⁴⁶, כאשר הוא מעוניין להיפנות שם לצרכיו? על כך השיב רב חסדא שהדבר מותר, משום ש'גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא תעשה שבתורה'. מדוע מניעת אדם מלקנח עצמו אחר עשיית צרכיו נחשבת פגיעה בכבודו? ייתכן שהפגיעה היא שריחו הרע עלול לבייש אותו ברבים. אולם ייתכן שמניעת אדם מלקנח עצמו מהווה פגיעה בכבודו, לא משום ריחו הרע הניכר לרבים, אלא גם אם אין איש חש בריח, עדיין ירגיש האדם את עצמו מלוכלך, מבויש ובזוי. אם נפרש כך, הרי שמסוגיה זו אנו יכולים ללמוד שכבוד האדם אינו תלוי רק בכבוד שרוחשים אחרים לאדם, אלא גם בכבוד שרוחש האדם לעצמו⁵⁴⁷.

⁵⁴⁶ בזמן חכמי התלמוד נהגו להשתמש באבנים חלקות לקינוח לאחר עשיית צרכים. ומכל מקום, לפי דין התלמוד, אף אם היה הנייר מצוי להם, אין לקנח בדבר שהאור שולט בו (ראה שבת פב ע"א). אבל כבר פסק הרמ"א, שנהגו לקנח בדבר שהאור שולט בו ואינו מזיק, ופוק חזי מאי עמא דבר' (הגהת הרמ"א, שולחן ערוך, אורח חיים, סימן ג, סעיף יא).

⁵⁴⁷ וראה למעלה, ליד ציון הערה 285. בפס"ד קטלן נ' מדינת ישראל (ראה למעלה, הערה 524), הגדיר השופט חיים כהן, לאור מקורות המשפט העברי, שגם גרימת מבוכה תיחשב לפגיעה בכבודו של אדם. 'מבוכה' היא מושג רחב למדי, הכולל מצב שאין בו כל פגיעה בכבוד האדם. לפי דברינו, נראה יותר להגדיר, שגם גרימת

נספח שני: ניקיון הגוף

בהמשך הסוגיה, מקשה רבינא על היתרו של רב חסדא להעלות בשבת אבנים לגג לשם קינוח, על יסוד כבוד הבריות, מכוח דברי הברייתא⁵⁴⁸: 'ר' אליעזר אומר: נוטל אדם קיסם משלפניו לחצות בו שיניו. וחכמים אומרים: לא יטול אלא מן האבוס של בהמה'. לדעת ר' אליעזר, מאחר שהישארותם של שיירי מאכל בין השיניים פוגעת בכבוד האדם, יש להתיר לאדם ליטול קיסם בשבת כדי לנקות בו את שיניו, אף אם קיסם זה לא הוכן לשם כך מערב שבת. לעומתו, חכמים סבורים שאין להתיר איסור כדי לאפשר לאדם לנקות את שיניו, ולכן רק קיסמים שהוכנו לשם כך מערב שבת, שטלטולם בשבת מותר, רשאי אדם ליטול בשבת לשם סילוק שיירי האוכל מבין שיניו. אבוס של בהמה הוא דוגמה למקום שיש בו קיסמים שהוכנו מערב שבת להשתמש בהם בשבת.

לשם סילוק סתירה זו, מבחין התלמוד בין מקום שבו ניתן היה מראש להימנע מלעבור על דברי חכמים לבין מקום שדבר זה לא יהיה אפשרי: 'התם [=שם; בברייתא] אדם קובע מקום לסעודה, הכא [=כאן; בדברי רב חסדא] אדם קובע מקום לבית הכיסא?'. כלומר, כיוון שבדרך כלל אדם יודע היכן יסעד, יש בידו סיפק להכין מערב שבת קיסמים לצורך ניקוי השיניים על שולחנו, וממילא לא יזדקק לטלטל בשבת, ובאופן זה קבעו חכמים, שמאחר שהייתה אפשרות להימנע מלעבור על דבריהם בלי לפגוע בכבוד האדם, אין להתיר איסור לשם הגנה על כבוד האדם⁵⁴⁹. אולם לעניין קינוח, כיוון שבזמן התלמוד לא היו אנשים

מצב שבו האדם מרגיש בזוי בעיני עצמו, אף שאין הרכים מודעים לכך, ייחשב כפגיעה בכבודו.

על 'כבוד הבריות' כיסוד להיתר נשיאת ממחטה בשבת, ראה בלידשטיין (למעלה, הערה 118), עמ' 176-178.

⁵⁴⁸ שבת פא ע"ב. וראה תוספתא, ביצה, פרק ג, יב, ובשינויי לשון במשנה, ביצה, ד, ו.

⁵⁴⁹ ניתן להסביר את הטעם לקביעה זו בשתי דרכים: (א) כיוון שהיה ביד האדם להכין קיסמים לצורך ניקוי השיניים מערב שבת ולהימנע מן הצורך לעבור על דברי חכמים, והתירשלא ולא עשה כן, 'הענישו' אותו חכמים בכך שאינם מתירים לו לעבור על דבריהם כדי למנוע פגיעה בכבודו.

ניקיון הגוף

רגילים לקבוע מקום מיוחד לעשיית צרכים, וגם גג הבית לא היה מקום קבוע לכך, ממילא לא נכון לטעון שהייתה ביד האדם אפשרות להכין אבנים על הגג לקינוח, ולכן התירו חכמים לעבור על איסור טלטול אבנים בשבת, משום כבודו.

מדברים אלה ניתן לכאורה ללמוד כלל חשוב לעניין התרת איסורים לשם הגנה על כבוד האדם. אף שהתירו חכמים לעבור על דבריהם לשם הגנה על כבוד האדם, לא התירו לעבור על דבריהם למי שהיה בידו שלא להגיע לידי כך, ומאחר שלא השתדל להימנע, הוא מבקש לעבור על דבריהם, כדי שלא ייפגע כבודו.

הדרך שביארנו בה את הסוגיה היא בעקבות פירושם של בעלי התוספות⁵⁵⁰ לסוגיית התלמוד. מדברי התוספות עולה שיש שלוש דרגות היתר טלטול בשבת לשם הגנה על כבוד הבריות:

א. טלטול אבנים לקינוח בשדה. פשוט שיש להתיר טלטול אבנים לקינוח, כיוון שהשדה מרוחק מן הבית, ואין להטריח את האדם לשאת עמו אבנים מביתו לשדה מערב שבת. זאת ועוד, גם אם יכין האדם אבנים בשדה, ייתכן שיטלום אחרים.

(ב) חכמים אינם מתירים לעבור על דבריהם מפני כבוד הבריות אלא כמקום שזו הדרך היחידה להימנע מפגיעה בכבוד הבריות. לכן, במקום שקיימת אפשרות להימנע מפגיעה בכבוד הבריות בלי לעבור על דבריהם (על ידי הכנת קיסמים לצורך ניקוי השיניים מערב שבת), לא התירו חכמים לעבור על דבריהם מפני כבוד הבריות.

אפשר שתהיה השפעה הלכתית לטעמים אלו לעניין דינו של מי שמחמת אונס נמנע מלהכין קיסמים לניקוי השיניים בערב שבת. לפי ההסבר הראשון, כיוון שאדם זה לא פשע, אין להענישו, ויש להתיר לו לטלטל קיסמים לניקוי שיניו, אף שקיסמים אלה לא הוכנו לשם כך מערב שבת. אולם לפי ההסבר השני, נראה שאין להבחין בין מי שנמנע מלהכין קיסמים לניקוי השיניים ברשלנות לבין מי שנמנע מכך באונס. רש"י הסביר את טעמים של חכמים לאסור נטילת קיסם משלפניו לניקוי השיניים בנימוק שיהיה לו להכין שם מאתמול (רש"י לשבת פא ע"ב, ד"ה התם אדם קובע לסעודה. וראה גם בפירוש בעלי התוספות לביצה לג ע"א, ד"ה רבי). לכאורה, מלשון זו משמע, שרש"י הכין את טעמים של חכמים כפי ההסבר הראשון. ⁵⁵⁰ תוספות לשבת פא ע"ב, ד"ה מהו.

נספח שני: ניקיון הגוף

ב. טלטול אבנים לקינוח בגג הבית. הגג הוא מקום הקרוב לבית, ואין טרחה רבה בהעלאת אבנים אליו, וגם אין מקום לחשוש שיטלו אחרים את האבנים, אם כי אין זה מקום שרגילים להשתמש בו באופן קבוע לעשיית צרכים. זהו נידון השאלה שהופנתה לרב חסדא, והוא פסק שיש להתיר טלטול גם באופן זה, משום ש'גדול כבוד הבריות' (מן הטעם שלא היה ברור לו מערב שבת שייפנה שם, ולכן לא פשע כשלא הכין את האבנים מראש).

ג. נטילת קיסם לחצות בו שיניו. מאחר שמקום הסעודה קבוע, ניתן היה להניח בו קיסמים מערב שבת, ולכן סוברים חכמים שבזה אין להתיר איסור משום כבודו⁵⁵¹.

כפי שאמרנו, בעלי התוספות מפרשים שרב חסדא נשאל: האם יש לדמות את גג הבית לשדה, מקום שאינו קבוע לעשיית צרכים, או למקום קבוע לעשיית צרכים? אולם רש"י⁵⁵² מבאר את הסוגיה באופן אחר. לדעתו, השאלה שנשאל רב חסדא אינה: האם גג נחשב כמקום קבוע לעשיית צרכים או לא? אלא הוא נשאל: האם יש לאסור העלאת אבנים לגג בשבת, לקינוח אחר עשיית צרכים, משום הטרחה הכרוכה בהעלאתם לגג או לא? רב חסדא השיב ש'גדול כבוד הבריות', ולכן אין לאסור העלאת אבנים לגג בשבת לקינוח. לפי פירוש זה, הקושיה שמקשה רבינא היא: מאחר שכבוד הבריות מתיר אפילו איסור טרחה

⁵⁵¹ לפי התוספות (וכך הוא גם בתוספות סוכה לו ע"ב, ד"ה בשבת), מאחר שבימינו מקום עשיית הצרכים קבוע בכל בית לא פחות ממקום הסעודה, אין להתיר איסורים מדרבנן לשם קינוח אחר עשיית צרכים. ההשפעה העיקרית שיכולה להיות לקביעה זו היא לעניין קריעת נייר טואלט בשבת, פעולה הכרוכה באיסור 'מחתך', שגם אם תיעשה בשינוי (באמצעות המרפק, גב היד וכדומה), תהיה אסורה מדברי חכמים. מאחר שמקום עשיית הצרכים קבוע, והיה ניתן להכין שם ניירות חתוכים מערב שבת, אין להתיר לקרוע נייר טואלט בשבת, גם אם יביא הדבר לפגיעה בכבוד הבריות. לשאלת קריעת נייר טואלט בשבת, ראה: שמירת שבת כהלכתה, מהדורה ב, חלק א, פרק כג, אות טז, ובמקורות המובאים שם, בהערות מו-נה; שו"ת תפארת אדם, סימן לא; שו"ת ציץ אליעזר, חלק יא, סימן ל; שו"ת שבט הלוי, חלק א, סימן קטו; שו"ת אז נדברו, חלק ב, סימן עט, אות קט.

⁵⁵² רש"י לשבת פא ע"ב, ד"ה מהו להעלותם אתריו לגג.

ניקיון הגוף

רבה, כהעלאת אבנים לגג בשבת, ודאי שיתיר טרחה מועטת כנטילת קיסם! אם כן, מדוע אוסרים זאת חכמים? ועל כך באה התשובה בהבחנה בין מקום הסעודה, שהוא קבוע, למקום עשיית הצרכים, שאינו קבוע.

בשולחן ערוך⁵⁵³ פסק: 'משום כבוד הבריות התיירו לטלטל אבנים לקנח; אפילו להעלותם לגג עמו, דהוי טירחא יתירתא, מותר...'. מלשון זו למד הגר"א⁵⁵⁴ שהשולחן ערוך מקבל להלכה את פירושו של רש"י, 'ולכן לא חילקו הפוסקים בין קובע מקום לבית הכסא או לא...'⁵⁵⁵.

אולם ב'ביאור הלכה'⁵⁵⁶, העלה אפשרות שגם הגר"א ורש"י יודו, שכאשר יש לאדם מקום קבוע לעשיית צרכים, ואין אחרים נכנסים לשם, אף לא בני ביתו, עליו להכין שם אבנים לקינוח מערב שבת, ואם לא עשה כן, לא יתירו לו חכמים לטלטל לשם אבנים כדי לקנח עצמו⁵⁵⁷. לפי פירוש זה, יהיה עלינו להסביר, שעקרונית רש"י מסכים עם בעלי התוספות, שאילו היה מקום קבוע לעשיית צרכים, ולא הוכנו בו אבנים לקינוח, לא היו חכמים מתירים לטלטל אליו אבנים בשבת לקינוח. אולם רש"י סבור, שבפועל אין מקום קבוע לעשיית צרכים, משום ש'פעמים שמוצא אדם שם, והולך למקום אחר'⁵⁵⁸. לכן, לא ייתכן לפרש שרב חסדא נשאל: האם גג הוא מקום קבוע לעשיית צרכים או לא?

⁵⁵³ שולחן ערוך, אורח חיים, סימן שיב, סעיף א.

⁵⁵⁴ ראה עליו למעלה, הערה 45.

⁵⁵⁵ ביאור הגר"א לשולחן ערוך, שם.

⁵⁵⁶ על שולחן ערוך, שם, ד"ה דהוי טירחא יתירה. מחברו: ר' ישראל מאיר הכהן מראדין, תקצ"ח (1838) - תרצ"ג (1933). מגדולי הפוסקים ומן המיוחדים שבצדיקי ישראל בדורות האחרונים.

⁵⁵⁷ כך אמנם פסק בעל 'מגן אברהם' על השולחן ערוך, שם, ס"ק א, בעקבות הגהות אשרי (על פסקי הרא"ש למסכת שבת, פרק שמיני, סוף אות א), והגהות מיימוניות (כנראה כוונתו להגהות מיימוניות על הרמב"ם, הלכות שבת, פרק כו, הלכה ד, אם כי לא ברור כיצד למד מדבריו שם שהוא סבור כהגהות אשרי).

⁵⁵⁸ לשון רש"י בפירושו למסכת שבת, פא ע"ב, ד"ה הכא אדם קובע מקום לבית הכסא.

נספח שני: ניקיון הגוף

לפי פירוש זה, ייתכן שיודה רש"י, שכאשר יש לאדם מקום הקבוע לעשיית צרכים, ורק הוא משתמש בו, לא יתירו חכמים לטלטל לשם אבנים בשבת לקינוח, משום שהיה חייב להכין שם אבנים לקינוח מערב שבת⁵⁵⁹.

⁵⁵⁹ אמנם ראה במשנה ברורה, על שולחן ערוך, שם, ס"ק ב, שעל אף דבריו בביאור הלכה, הביא את דעת האליהו רבה והלבוש' שדחו את דברי המגן אברהם. לדעתם, גם כאשר יש לאדם מקום הקבוע רק לו לעשיית צרכים, יש להתיר טלטול אבנים לשם בשבת לקינוח. את פסיקתם הם הסבירו בעובדה שעשיית צרכים אינה פעולה מתוכננת זמן רב מראש, ולכן האדם אינו מעלה בדעתו את הצורך להכין אבנים לקינוח בשבת. לכן, אין להעניש אדם על שלא הכין מערב שבת אבנים לקינוח בשבת, ויש להתיר לו לטלטל בשבת אבנים לקינוח.

נספח שלישי

מחלוקת הרמב"ם והרא"ש בדבר הרואה את חברו לבוש כלאיים

(להערה 385)

ראינו כי הרא"ש הבחין בין מי שלובש כלאיים במזיד לבין מי שלובש כלאיים בשוגג: בעוד שיש למנוע מן האדם ללבוש כלאיים במזיד, הרי במי שלובש בשוגג, 'משום כבוד הבריות ישתוק, ולא יפרישנו משוגג'. הרמב"ם לא כתב הבחנה זו, ואף על פי כן יש שביקשו לומר שהוא אינו חולק עליה. אבל הרבה מן החכמים סבורים שהרמב"ם אכן חולק על הרא"ש, והציעו דרכים שונות להסברת מחלוקתם. למעלה⁵⁶⁰, הבאנו הסברים אחדים למחלוקת הרמב"ם והרא"ש. ויש שהציעו דרכים נוספות:

א. מי שרואה אחר עובר על איסור, ואינו מונעו, האם נחשב הרואה כמי שעובר ב'קום עשה' או ב'שב ואל תעשה'?

בהנחה שאף הרמב"ם מקבל את הקטגוריות של 'שב ואל תעשה' מול 'קום עשה', פירשו כמה מגדולי האחרונים, שהרמב"ם סובר שכאשר אדם אחר עובר איסור ב'קום ועשה', הדבר נחשב גם לגבי הרואה אותו כ'קום ועשה', אף שבפועל אין הרואה עושה דבר. ומאחר שעל פי אמות המידה שהתבארו בסוגיית ברכות, כבוד הבריות דוחה איסור ב'שב ואל

⁵⁶⁰ ראה למעלה, ליד ציון הערה 378 ואילך.

נספח שלישי: מחלוקת הרמב"ם והרא"ש

תעשה', על כן צריך הרואה את חברו לבוש כלאיים לקרוע את הבגד מעליו. ואילו לדעת הרא"ש⁵⁶¹, האיסור נחשב כ'שב ואל תעשה', שהרי הרואה אינו עושה דבר, ולכן כבוד הבריות דוחה אותו, ואינו צריך להודיע לו.

ב. האם הלוּבש כלאיים בלא ידיעה נקרא 'מתעסק'?

בשו"ת 'אבני נזר'⁵⁶², הסביר ר' אברהם בורנשטיין⁵⁶³, שהמחלוקת בין הרמב"ם ובין הרא"ש היא בשאלה: האם הלוּבש כלאיים בלא ידיעה נחשב 'מתעסק'⁵⁶⁴?

לדעת הרא"ש, אדם שהתכוון לעשות דבר שעל פי דעתו הוא דבר היתר, אלא שטעה במציאות, ונמצא שהיה זה דבר איסור, לא עבר איסור מן התורה⁵⁶⁵. על כן הלוּבש כלאיים בלא ידיעה, אף על פי שנהנה מן הלבישה, אינו עובר על איסור תורה⁵⁶⁶, ולכן כבוד הבריות עדיף, ולא יודיענו. אולם לדעת הרמב"ם, אם נמצא שהדבר שעשה היה אסור, הרי

⁵⁶¹ ראה על כך למעלה, ליד ציון הערה 360 ואילך.

⁵⁶² שו"ת אבני נזר, או"ח, סימן שיח, אות יג, בהגהה.

⁵⁶³ תקצ"ט (1839) – תר"ע (1910). אב"ד סוכטשוב. גאון בתורה ואדמו"ר. חתנו של ר' מנחם מנדל מקוצק. לאחר פטירת ר' חנוך העניך מאלכסנדר נהג אדמו"רות, ואלפי חסידים הסתופפו בחצרו.

⁵⁶⁴ 'מתעסק' הוא המונח המבטא מודעות נמוכה מאוד למעשה הנעשה על ידי האדם, שעל כן הוא פטור מעונש על העברה שעבר.

⁵⁶⁵ אלא אם כן היה זה כחלבים או בעריות, שחייב, משום שנהנה (כריתות יט ע"ב).

⁵⁶⁶ ברם, ראה שו"ת ר' עקיבא איגר, פסקים, סימן ח, שכתב שאף שהלוּבש כלאיים בשוגג הוא 'מתעסק', הריהו עובר על איסור דאורייתא, אלא שאין ה'מתעסק' חייב קרבן. ועיין: כלי חמדה, פרשת מטות, עמ' 279, ד"ה אמנם, שכתב שאיסור כלאיים מיוחד בזה שאין צורך בכוונה לעבור עברה, ודי שיתכוון להנאת הלבישה של בגד הכלאיים כדי לעבור על ה'לאו', ולא שייך בכלאיים פטור של 'מתעסק' כלל (ולדעתו, אף בטומאת כוהן כן). וראה עוד: ארצות החיים, ארץ יהודה, סימן יג, סוף ס"ק ב. וראה אגרא לישרים, לר' חיים צימרמן, סימן ג, בהסברת דברי ר' עקיבא איגר.

מחלוקת הרמב"ם והרא"ש

עבר איסור מן התורה, ולכן כבוד הבריות נדחה מפני האיסור החמור, ויש לפשוט מעליו את הכלאיים אפילו בשוק⁵⁶⁷.

ג. כאשר אדם יודע שחברו לבוש כלאיים, והלובש אינו יודע, האם הרואה עובר עברה?

ב'צפנת פענח'⁵⁶⁸, חידש שהרואה את חברו לבוש כלאיים, והלובש אינו יודע, נחשב הרואה כעושה עברה בעצמו, ועל כן צריך למהר ולקרוע מהלובש את הבגד. זאת על פי דברי הרמב"ם⁵⁶⁹, שכתב: 'המלביש את חברו כלאים: אם היה הלובש מזיד - הלובש לוקה, והמלביש עובר משום "ולפני עור לא תתן מכשול"'. ואם לא ידע הלובש שהבגד הוא כלאיים, והיה המלביש מזיד - המלביש לוקה, והלובש פטור'.

ובענייננו, כשהרואה יודע על האיסור, והלובש הוא שוגג, נחשב הדבר כאילו הרואה הוא המזיד, והלובש הוא השוגג; וכדי שלא יעבור הרואה על איסור כלאיים, הרואה חייב לקרוע את הבגד מעל הלובש. על פי דבריו, יצא שהרא"ש סבור שאין איסור כלאיים על המלביש

⁵⁶⁷ ב'אבני נזר', שם, הוסיף ששורש המחלוקת הוא באחת הסוגיות היסודיות בעניין 'מתעסק', במי שהתכוון לחתוך את התלוש וחתך את המחובר בשבת - שהוא פטור (שבת עב ע"ב), על פי דעת רבא, שהלכה כמותו. לדעת 'אבני נזר', הרמב"ם, הלכות שגגות, פרק ז, הלכה יא, מסביר הלכה זו באופן שלא חתך את מה שהתכוון לו; אבל אם חתך את מה שהתכוון לו, חייב גם אם טעה וחשב שדבר זה היה תלוש. וכך היא גם שיטת רש"י, על פי הסבר התוספות, שם, ד"ה נתכוין (הוכחת 'אבני נזר' היא מתוך שהרמב"ם כתב שהפטור הוא משום שאין זו מלאכת מחשבת, והדבר נכון רק אם חתך דבר שלא התכוון לו).

על פי זה, אף אם מי שלבש את בגד הכלאיים, חשב שזהו בגד שאין בו איסור לבישה, כיוון שהתברר שזהו בגד אסור, הרי יש כאן עברה, ואין בזה פטור משום 'מתעסק'.

אבל לפי שיטת התוספות, שם, גם אם חתך את מה שנתכוון לו, פטור; ומסתבר שהרא"ש נוקט בשיטתם. ולענייננו, אף שנתברר שאותו בגד עצמו, שהיה הלובש סבור שהוא בגד מותר, הוא בגד כלאיים, מכל מקום, הוא פטור כדין 'מתעסק'. ועיין עוד שו"ת אבני נזר, אורח חיים, סימן רנא, אות יג.

⁵⁶⁸ צפנת פענח, על הרמב"ם, הלכות כלאיים, פרק י, הלכה כט.

⁵⁶⁹ רמב"ם, הלכות כלאיים, פרק י, הלכה לא.

נספח שלישי: מחלוקת הרמב"ם והרא"ש

במזיד בגד שעטנז לחברו, שהוא שוגג. ואכן הרא"ש שאל את הרשב"א⁵⁷⁰: מניין למד הרמב"ם דין זה, שהמלביש כלאיים לחברו השוגג – לוקה? שהרי בתורה נאמר 'לא תלבש'. אם כן, אסור לאדם ללבוש בעצמו כלאיים, אבל לא מצאנו איסור מן התורה להלביש כלאיים לחברו⁵⁷¹.

ד. האם עברה בשוגג נחשבת עברה חמורה כל כך, שתדחה את כבוד הבריות?

יש מן האחרונים שהסבירו כי דעת הרמב"ם היא, שאיסור מן התורה בשוגג הוא חמור, ועל כן כבוד הבריות נדחה מפניו, כשם שכל איסור מן התורה דוחה את כבוד הבריות. אולם הרא"ש סובר כי איסור בשוגג הוא איסור קל, ולכן כבוד הבריות דוחה אותו, כשם שכבוד הבריות דוחה איסור דרבנן ואיסור ב'שב ואל תעשה'.

את הקולה באיסור בשוגג יש מהם שהסבירו⁵⁷² בעובדה שעל איסור בשוגג – אף אם יש חיוב על זדונו כרת – מביאים רק חטאת אחת, גם אם נמשכה העברה זמן רב, כל עוד לא הייתה לאדם ידיעה בינתיים⁵⁷³. אם כן, כל זמן שלא נודע לו, הרי זו אותה עברה, ואין צורך להודיעו, כשהוא עדיין עסוק בעברה הראשונה.

ויש שהסבירו⁵⁷⁴, שכיוון שמדובר כאן באיסור כלאיים, שהוא איסור שאין חייבים על זדונו כרת, והדין הוא שחייבי לאוין שוגגים אינם מביאים קרבן, סובר הרא"ש כי אין העברה חמורה כל כך, והיא תידחה מפני כבוד הבריות, ולכן ישתוק, ולא יודיענו. אבל הרמב"ם סובר, שאמנם אין בשגגת לאו חיוב קרבן, אבל מכל מקום העברה מתועבת בעיני ה', ולכן צריך להפרישו מן האיסור.

⁵⁷⁰ שו"ת הרא"ש, כלל ב, סימן טז.

⁵⁷¹ ועיין שו"ת עונג יום טוב, סימן צו, המיישב את הקושיה.

⁵⁷² שו"ת מחנה חיים, אבן העזר, סימן לב.

⁵⁷³ עיין שבת סז ע"ב. וראה להלן, הסבר ז.

⁵⁷⁴ ישועות יעקב, על שולחן ערוך, אורח חיים, סימן יג, ס"ק ג. ועיין עוד: שו"ת פרי יצחק, חלק א, סימן כו, ד"ה ולכן.

מחלוקת הרמב"ם והרא"ש

ויש מי שכתב⁵⁷⁵, שדין 'הרואה כלאים בחברו קורעו אפילו בשוק' הוא מפני חילול השם (וכדברי הגמרא 'כל מקום שיש חילול השם, אין חולקין כבוד לרב'), אבל בשוגג, שאינו יודע, אין בזה חילול השם, ולכן סובר הרא"ש שאין להודיעו.

ה. מהי משמעות המונח 'שב ואל תעשה שאני'?

ההסברים שהבאנו עד כה הניחו שהרמב"ם הבין את דברי הגמרא בברכות 'שב ואל תעשה שאני', כפי שהבינו אותם שאר הראשונים. כלומר, כשאין מעשה אקטיבי של האדם, אלא רק הימנעות מעשייה, כלשון רש"י בברכות⁵⁷⁶: 'היכא דאינו עוקר דבר במעשה ידיים, אלא יושב במקומו, ודבר תורה נעקר מאליו' – אזי כבוד הבריות עדיף. אבל כאשר יש פעולה אקטיבית של האדם, 'שעוקרו במעשה ממש' (לשון רש"י) – אז יידחה כבוד הבריות. כלומר, ההתייחסות היא למצבו של האדם: האם יש כאן מעשה או מחדל. ועל פי הסבר זה, הובנה דעת הרא"ש בענייננו, שכיוון שהרואה את חברו לבוש כלאיים אינו עושה דבר, נחשב הדבר 'שב ואל תעשה', ואינו צריך להודיעו.

אולם יש שביארו⁵⁷⁷ שהרמב"ם מפרש אחרת לגמרי את המונח 'שב ואל תעשה'. לדעתם, אין הכוונה למצבו של האדם, אלא להגדרת המצווה שאנו דנים בה: 'שב ואל תעשה' משמעו ביטול מצוות 'עשה'; לעומת זאת, הפכו, 'קום ועשה', משמעו עברה על איסור 'לא תעשה'. לפיכך אם יעבור האדם איסור עשה, אף אם יבטל את העשה בידיים – כגון אם ילבש בגד של ארבע כנפות בלא להטיל בו ציצית – בכל

⁵⁷⁵ שו"ת שאילת יעבץ, חלק ב, סימן קלד. וכן כתב בשו"ת פרי יצחק, חלק א, סימן כו (ראה למעלה, הערה 370). וכן ראה למעלה, ליד ציון הערה 122, ושם בהערה.

⁵⁷⁶ רש"י, ברכות כ"א, ד"ה שב ואל תעשה.

⁵⁷⁷ ראה: ר' יוסף מ' בוימל, 'כדין כבוד הבריות', ספר היובל להרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק, ירושלים תשמ"ד, כרך א, עמ' קפז-קצב. וראה עוד: ישועות יעקב, אורח חיים, סימן יג, המסביר על פי דרך זו, מדוע גם לדעת הרמב"ם, אין צריך להודיע לחברו המבטל בשוגג מצוות ציצית, שהרי זהו ביטול עשה ולא עברת לא תעשה. וכן הסביר בשו"ת משכנות יעקב, חלק יורה דעה, סימן ע, ד"ה ומ"ש כת"ר.

נספח שלישי: מחלוקת הרמב"ם והרא"ש

זאת ייחשב הדבר 'שב ואל תעשה', מפני שמדובר כאן בביטול מצוות עשה. אולם אם יעבור האדם על איסור 'לא תעשה', אזי יידחה כבוד הבריות מחמת חומרתו של האיסור. וכיוון שהרמב"ם אינו מייחס משמעות למעשה בניגוד למחדל, יש לומר שכאשר עובר על איסור 'לא תעשה' - יידחה כבוד הבריות מפני האיסור, אף אם אין העברה במעשה, אלא במחדל.

ועל כן, לדעת הרמב"ם: 'הרואה כלאים של תורה על חברו, אפילו היה מהלך בשוק, קופץ לו וקורעו עליו מיד', כיוון שנעשית לפנינו עברה על איסור 'לא תעשה', אף שאין הרואה עושה איסור בעצמו. על פי הסבר זה, מוכן מדוע השמיט הרמב"ם את תירוץ הגמרא, 'שב ואל תעשה שאני', דבר שתמהו עליו האחרונים⁵⁷⁸? מעתה הדבר ברור, שהרי לדעתו הפירוש לכך הוא אחר לגמרי. כלומר, 'שב ואל תעשה' משמעו איסור 'לא תעשה'⁵⁷⁹, ואת חומרתו של איסור 'לא תעשה' הרי הדגיש כבר הרמב"ם בדבריו: 'שאין כבוד הבריות דוחה איסור לא תעשה המפורש בתורה'.

השאלה, האם עקירה בידיים של מצוות 'עשה' מן התורה נחשבת 'שב ואל תעשה' (וכבוד הבריות ידחה אותה)? או שמא היא בגדר 'קום עשה' (וכבוד הבריות יידחה מפניה)? היא יסוד מחלוקתם של הרמ"א וה'מגן אברהם' בעניין ביטול מצוות ציצית.

הרמ"א פסק⁵⁸⁰: 'והוא הדין אם נפסק אחד מן הציציות, ומתבייש לישב בלא טלית, דיוכל ללובשו בלא ברכה, מכח כבוד הבריות. ודוקא בשבת, דאסור לעשות ציצית. אבל בחול, כהאי גוונא אסור'. וב'דרכי משה'⁵⁸¹, ביאר יותר את דבריו, שדווקא בשבת מותר ללבוש טלית בלא ציצית, כיוון שבשבת אסור להטיל ציצית, על כן אינו נחשב כמבטל

⁵⁷⁸ ראה: צל"ח, ברכות יט ע"ב; תומים, סימן כח, ס"ק יב; אור שמח, הלכות כלאיים, פרק י, הלכה כט. ראה למעלה, ליד ציון הערה 352.

⁵⁷⁹ המקור לדברי הרמב"ם נמצא כנראה בפירושו של רב האי גאון. ראה למעלה, ליד ציון הערה 340.

⁵⁸⁰ שולחן ערוך, אורח חיים, סימן יג, סעיף ג, בהגהה.

⁵⁸¹ דרכי משה, טור, אורח חיים, סימן יג, אות ב.

מחלוקת הרמב"ם והרא"ש

מצווה⁵⁸². לא כן בחול, שאם לובשו בלא ציצית, עובר ב'עשה', אין ללבושו, שאין כבוד הבריות דוחה 'עשה' שבתורה. ומשמע שאף שהנידון הוא ביטול מצוות עשה, אם הביטול הוא באופן אקטיבי, לא יוכל להיחשב 'שב ואל תעשה'.

אבל 'מגן אברהם' הקשה על כך⁵⁸³, שהרי ביטול מצוות 'עשה' קרוי 'שב ואל תעשה', ולמה לא יוכל גם בחול ללבוש טלית בלא ציצית משום כבוד הבריות? על כן הציע 'מגן אברהם' הסבר אחר להלכה שאין כבוד הבריות דוחה את המצווה, והוא משום שהישיבה בלא טלית נחשבת גנאי קטן⁵⁸⁴.

ו. האם הרואה עובר על 'לפני עיוור' מן התורה או מדרבנן?

הסבר חדש לחילוקי הדעות בין הרא"ש והרמב"ם נותן ר' יהושע מנחם אהרנברג⁵⁸⁵. לפי דבריו, חילוקי הדעות תלויים בשאלת החיוב של הרואה כלפי מי שלובש כלאיים, באיסור 'לפני עיוור' לא תתן מכשול⁵⁸⁶. בעוד שלדעת הרא"ש, האיסור באופן זה שלפנינו הוא איסור מדרבנן, ולכן הוא נדחה מפני כבוד הבריות, הרי שלדעת הרמב"ם, האיסור הוא מדאורייתא, ולכן אין האיסור נדחה מפני כבוד הבריות.

ז. האם המשך לבישת בגד כלאיים נחשב 'מעשה עברה'?
ושמא ניתן להציע הסבר נוסף. המשנה⁵⁸⁷ דנה בחיובי מלקות לעוברים

⁵⁸² וכדעת ר"י, שהביא המרדכי, הלכות קטנות, סימן תתקמד, והובא בבית יוסף, לטור אורח חיים, סימן יג.

⁵⁸³ מגן אברהם, שולחן ערוך, אורח חיים, שם, ס"ק ח.

⁵⁸⁴ על פי החירוף הראשון בתוספות, שבועות ל ע"א, ד"ה אבל איסורא, שלא הותר 'שב ואל תעשה' משום כבוד הבריות, אלא בגנאי גדול, אך לא בגנאי קטן.

⁵⁸⁵ הונגריה תרס"ה (1904) – תל-אביב תשל"ו (1976). תלמידו של ר' מאיר אריק. אחרי נישואיו עבר לקרקא. בשנת תש"ה (1945) כיהן כרב מחנות הפליטים בקפריסין. לאחר מכן עלה לארץ, וכיהן כאב"ד בתל-אביב.

⁵⁸⁶ שו"ת דבר יהושע, חלק א, סימן כ.

⁵⁸⁷ משנה מכות ג, ח.

נספח שלישי: מחלוקת הרמב"ם והרא"ש

על 'לא תעשה': 'היה לבוש בכלאים כל היום, אינו חייב אלא אחת. אמרו לו: "אל תלבש, אל תלבש", והוא פושט ולובש – חייב על כל אחת ואחת'.

ובגמרא⁵⁸⁸ נחלקו אמוראים בדבר הסיפא של המשנה: 'אמר רב ביבי אמר רב אסי: לא פושט ולובש ממש, אלא אפילו מכניס ומוציא בית יד אונקלי שלו. מחוי רב אחא בריה דרב איקא: עיולי ואפוקי. רב אשי אומר: אפילו לא שהה אלא כדי לפשוט וללבוש – חייב'.

אם כן, לדעת רב ביבי, אין צורך בלבישה מלאה בכדי להתחייב שוב, אלא די בהכנסת היד לשרוול כדי להיחשב כלובש כלאיים פעם נוספת. אולם לדעת רב אשי, אין צורך אפילו במעשה קל, ועצם המשך לבישת בגד הכלאיים נחשב עברה חדשה, ואם התרו באדם שהוא עובר עברה, ולא הזדרז לפשוט את הבגד – ייענש שנית.

הרא"ש⁵⁸⁹ כתב: 'אמר רב ביבי אמר רב אסי: לא פושט ולובש ממש, אלא מכניס ומוציא בית יד אונקלי שלו'. הרי שפסק שיש צורך במעשה נוסף (אף אם אין צורך בלבישה גמורה), כדי להתחייב שנית⁵⁹⁰. כלומר, המשך לבישת בגד הכלאיים אינו נחשב עברה נוספת לעניין חיוב מלקות.

אולם הרמב"ם פסק כדברי רב אשי⁵⁹¹: 'אם התרו בו ואמרו לו: "פשוט, פשוט", והוא לבוש בו, ושהה כדי לפשוט וללבוש אחר שהתרו בו, הרי זה חייב על כל שהייה ושהייה שהתרו בו עליה, ואף על פי שלא פשט'. אם כן, לדעת הרמב"ם, אף המשך הלבישה של בגד הכלאיים בלבד, בלא לבישה חדשה, נחשב עברה שחייבים עליה

⁵⁸⁸ מכות כא ע"ב.

⁵⁸⁹ פסקי הרא"ש, מכות, פרק ג, סימן ז.

⁵⁹⁰ אבל לדעת 'פלפולא חריפתא', על פסקי הרא"ש, שם, אות כ, לא הביא הרא"ש את דעת רב אשי, כיוון שאין לדין זה משמעות מעשית בימינו.

⁵⁹¹ רמב"ם, הלכות כלאיים, פרק י, הלכה ל.

מחלוקת הרמב"ם והרא"ש

מלקות. כלומר, הוא מוגדר 'מעשה'⁵⁹², שהרי 'לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו'⁵⁹³, ובוודאי ייחשב עברה ב'קום עשה'. לפי זה, מובנת מחלוקת הרמב"ם והרא"ש: על פי הרא"ש, אין בהמשך לבישת בגד הכלאיים משום עברה נוספת על מה שכבר עבר הלובש בלבישתו הראשונה. על כן, ידחה כבוד הבריות את הצורך להודיעו, עד שיגיע לביתו, שהרי אין דחיפות בדבר, משום שאינו עובר עברה נוספת. ברם, לדעת הרמב"ם, יש לפשוט מעליו את בגד הכלאיים מיד, שהרי בכל פרק זמן שיש בו בכדי לפשוט וללבוש, יש עברה נוספת. על כן יש להזדרז ולמנעו מאיסור נוסף⁵⁹⁴.

⁵⁹² 'דהלבישה נמשך, וכל זמן כאילו פושט ולובש' (צפנת פענח, מכות, שם).

⁵⁹³ מכות ב ע"ב.

⁵⁹⁴ אבל עיין שו"ת גודע ביהודה, מהדורא קמא, חלק אורח חיים, סימן לה, ד"ה ועוד שהרי.

נספח רביעי

חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו

1. זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן-חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל.	עקרונות יסוד
1א. חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.	מטרה
2. אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם כאשר הוא אדם.	שמירה על החיים, הגוף והכבוד
3. אין פוגעים בקנינו של אדם.	שמירה על הקנין
4. כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו.	הגנה על החיים, הגוף והכבוד
5. אין נוטלים ואין מגבילים את חירותו של אדם כמאסר, במעצר, בהסגרה או בכל דרך אחרת.	חירות אישית
6. (א) כל אדם חופשי לצאת מישראל. (ב) כל אזרח ישראלי הנמצא בחוץ לארץ זכאי להיכנס לישראל.	יציאה מישראל וכניסה אליה
7. (א) כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו. (ב) אין נכנסים לרשות היחיד של אדם שלא בהסכמתו.	פרטיות וצנעת הפרט

נספח רביעי: חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו

(ג) אין עורכים חיפוש ברשות היחיד של אדם, על גופו, בגופו או בכליו.

(ד) אין פוגעים בסוד שיחו של אדם, בכתביו או ברשומותיו.

8. אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו. פגיעה בזכויות

9. אין מגבילים זכויות שלפי חוק-יסוד זה של המשרתים בצבא-הגנה לישראל, במשטרת ישראל, בשירות בתי הסוהר ובארגוני הבטחון האחרים של המדינה, ואין מתנים על זכויות אלה, אלא לפי חוק ובמידה שאינה עולה על הנדרש ממהותו ומאופיו של השירות. סייג לגבי כוחות הבטחון

10. אין בחוק-יסוד זה כדי לפגוע בתקפו של דין שהיה קיים ערב תחילתו של חוק-היסוד. שמירת דינים

11. כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את הזכויות שלפי חוק-יסוד זה. תחולה

12. אין בכוחן של תקנות שעת-חירום לשנות חוק-יסוד זה, להפקיע זמנית את תקפו או לקבוע בו תנאים; ואולם בשעה שקיים במדינה מצב של חירום בחוקף הכרזה לפי סעיף 9 לפקודת סדרי השלטון והמשפט, התש"ח-1948, מותר להתקין תקנות שעת-חירום מכוח הסעיף האמור שיהא בהן כדי לשלול או להגביל זכויות לפי חוק-יסוד זה, ובלבד שהשלילה או ההגבלה יהיו לתכלית ראויה ולתקופה ובמידה שלא יעלו על הנדרש. יציבות החוק

נספח חמישי

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח – 1998

פרק א'; עקרונות יסוד

1. זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות ומחויבותה של החברה בישראל לזכויות אלה, מושתתות על ההכרה בעקרון השוויון, על ההכרה בערך האדם שנברא בצלם ועל עקרון כבוד הבריות.	עקרון יסוד
2. חוק זה מטרתו להגן על כבודו וחירותו של אדם עם מוגבלות, ולעגן את זכותו להשתתפות שוויונית ופעילה בחברה בכל תחומי החיים, וכן לתת מענה הולם לצרכיו המיוחדים באופן שיאפשר לו לחיות את חייו בעצמאות מרבית, בפרטיות וכבוד, תוך מיצוי מלוא יכולתו.	מטרה
3. אין רואים כהפליה פסולה פעולה שנועדה לתקן הפליה קודמת או קיימת של אנשים עם מוגבלות או שנועדה לקדם את השוויון של אנשים עם מוגבלות.	העדפה מתקנת
4. אדם עם מוגבלות זכאי לקבל החלטות הנוגעות לחייו, על פי רצונו והעדפותיו, והכל בהתאם להוראות כל דין.	הזכות לקבל החלטות